

Arheologija etnosa: konstrukcija identitete nekdanj in danes*

... ključno teoretsko vprašanje arheologije danes je vprašanje nacionalne identitete ali natančneje vprašanje razmerja arheologije do konstrukcije (ali fabrikacije) kolektivnih identitet.

(Olivier in Coudart, 1995, 365)

... zdi se, da se bodo razmerja med arheologijo in nacionalizmom in etnosom v konstrukciji kolektivne identitete gotovo še nadalje širila. To širitev zagotavlja na eni strani snovnost arheološkega zapisa, na drugi strani pa tudi dejstvo, da je ustvarjanje alternativnih preteklosti vse pogosteje uporabljeno za legitimacijo ozemeljskih zahtev, etničnih teritorijev in dostopa do ekonomskih virov.

(Rowlands, 1994, 141)

Vloga arheologije v konstrukciji in legitimaciji kolektivnih kulturnih identitet je po našem mnenju ena najpomembnejših tem v arheološki teoriji in praksi. V arheologiji je bil materialni zapis vselej pripisovan določenim nekdanjim ljudstvom in želja, da bi sledili genealogiji današnjih ljudstev vse do njihovih namišljenih prvinskih izvirov, je igrala pomembno vlogo v razvoju vede. To ni presenetljivo, če upoštevamo dejstvo, da se je arheologija kot veda pojavila v kontekstu evropskih nacionalizmov, in sâmo snovnost arheoloških podatkov, ki navidez daje meso in kri kolektivnim mitom o izvoru. Toda razmerje med arheologijo in konstrukcijo

** Prispevek je prevod uvodnega poglavja v monografiji *The Archaeology of Ethnicity: Constructing Identities in the Past and Present*, London, New York: Routledge, 1997. Avtorica knjige, Siân Jones, se na univerzi v Southamptonu ukvarja z raziskavami etničnih vprašanj.*

skupnosti s kolektivnim spominom je občasno postalo predmet samokritičnih analiz, nazadnje v osemdesetih in devetdesetih letih dvajsetega stoletja, ob naraščajočem zanimanju za družbenopolitično plat arheologije in kot odgovor na opazno stopnjevanje etničnih in nacionalnih čustev. To besedilo je določen prispevek k ponovnemu pretresu vprašanja, na kakšen način je arheološko raziskovanje prepleteno s konstrukcijo sodobnih identitet. To delo se posveča vprašanju o naravi etnosa, o njegovem razmerju do materialne kulture in o veljavnosti arheoloških poskusov, da bi identificirali nekdanje etnične skupine, in tako raziskuje področje, ki je bilo v tradicionalni arheološki interpretaciji središčno in je obenem tudi srž sodobnih razprav o političnih implikacijah arheološkega raziskovanja.

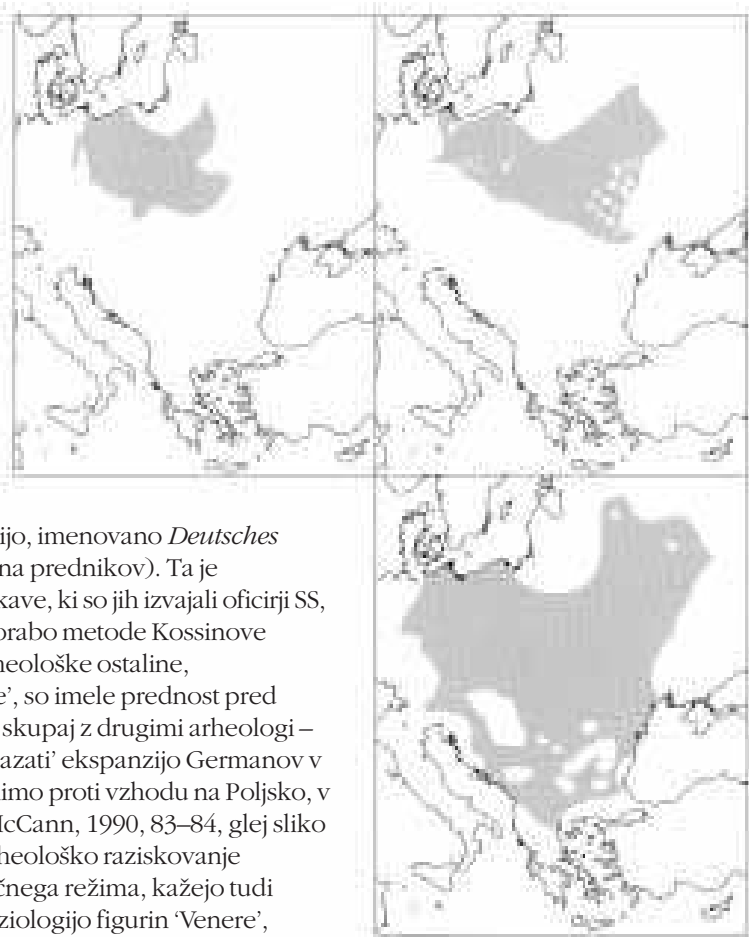
Klasični zgled nacionalistične arheologije je politična manipulacija preteklosti v nacistični Nemčiji. Ime nemškega filologa in prazgodovinarja Gustava Kossina je neločljivo povezano s prakso etnične interpretacije v nemški arheologiji in s fašistično in nacionalistično rabo takšnih interpretacij v Tretjem rajhu. V času od leta 1895 pa do svoje smrti leta 1931 je Kossina razvil etnično paradigmo, ki jo je imenoval 'poselitvena arheologija' (glej Härke, 1991, 1995; Kossak, 1992; Veit, 1989; Wiwjorra, 1996). Njena temeljna premisa pravi, da je artefaktne tipe mogoče uporabiti za identificiranje kultur in da jasno prepoznavne kulturne province izražajo naselitvena območja nekdanjih plemen ali etničnih skupin. Ključni vidik njegove metodologije – z ozirom na njen nacionalistični prizvok – je bila verjetno neposredna genealoška tehnika, ki jo je uporabil z namenom, da sledi prisotnosti zgodovinsko dokumentiranih ljudstev nazaj do domnevnih prazgodovinskih izvirov. Na osnovi te tehnike je Kossina poskušal začrtati izvor nordijske, arijske, germanske nadrasede vse do Indoevropcejev (ali 'Indogermanov'). V tem procesu je bila arijski 'rasi' pripisana velika starodavnost in hkrati odločilna, ustvarjalna vloga, ki naj bi jo v zgodovini odigrala s svojo nenehno ozemeljsko ekspanzijo (glej McCann, 1990; Veit, 1989, 38).

Kossina je bil glede nacionalističnih in rasističnih podtonov svojega dela povsem nedvoumen, ko je govoril o nemški rasni in kulturni superiornosti (Wiwjorra, 1996, 174). V naslovu ene od priljubljenih knjig je nemško arheologijo označil za "odlično nacionalno vedo" in jo je v izdaji iz časa po prvi svetovni vojni posvetil "nemškemu narodu kot gradnik v rekonstrukciji navzven in navznoter razkrojene očetnjave" (Kossina, 1921 [1914], posvetilo navedeno v Arnold, 1990, 465). Še več, Kossina je skupaj z drugimi arheologi aktivno sodeloval v državni propagandi med prvo svetovno vojno in je po nemškem porazu poskušal rezultate arheoloških raziskav uporabiti kot argument, da so bili nekateri predeli Poljske že od železne dobe dalje del ozemlja germanskih ljudstev (glej Arnold, 1990, 467; Wiwjorra, 1996, 176). Toda šele po Kossinovi smrti je bilo z vzponom nacionalsocializma v Nemčiji njegovo delo povzdignjeno na mesto dogme, ki je podpirala mit o arijski rasi gospodarjev.

Arheologija je imela v ideologiji Tretjega rajha pomembno vlogo; imela je precejšen prestiž in institucionalno podporo in lastile so si jo ključne osebnosti med nacisti, na primer Alfred Rosenberg in Heinrich Himmler, četudi se Adolf Hitler sam ni zanimal za njuna prizadevanja (glej Arnold, 1990, 469). Da bi pridobil 'znanstveno' podporo za svoje ideje, je Himmler v

okviru SS ustanovil organizacijo, imenovano *Deutsches Ahnenerbe* (Nemška dediščina prednikov). Ta je organizirala arheološke raziskave, ki so jih izvajali oficirji SS, in predpisovala obvezno uporabo metode Kossinove 'poselitvene arheologije'. Arheološke ostaline, identificirane kot 'germanske', so imele prednost pred drugimi, in *Ahnenerbe* si je – skupaj z drugimi arheologi – še posebno prizadevala 'dokazati' ekspanzijo Germanov v pred- in protozgodovini, denimo proti vzhodu na Poljsko, v južno Rusijo in na Kavkaz (McCann, 1990, 83–84, glej sliko 1). Na kakšen način je bilo arheološko raziskovanje vpleteno v delovanje nacističnega režima, kažejo tudi Himmlerjevi poskusi, da bi fiziologijo figurin 'Venere', izkopanih na najdišču Dolní Vestonice, povezal s fiziologijo židovskih žensk in domnevno primitivnih 'ras', denimo Hotentotov (McCann, 1990, 85–86). Medtem ko so bili številni nemški arheologi, kot denimo Hans Reinerth in Herman Wirth, aktivno vpleteni v produkcijo reprezentacij preteklosti v skladu z nacistično ideologijo, pa drugi niso izrazito podpirali takšnih reprezentacij. Mnogi arheologi so v času totalitarnega režima – podobno kot drugi nemški državljani – ostali pasivni opazovalci (*Mitläufer*) in so konec koncev s tem, da niso ukrepali, podprli Nacionalno socialistično stranko, medtem ko je le skromna manjšina izrazila neposredno nasprotovanje – večidel tako, da so kritizirali Kossinovo delo (glej Arnold, 1990, 472–473; Veit, 1989, 40–41).

V pregledu arheološke teorije v Evropi je Hodder (1991a, x) trdil, da "so v Evropi le redki tisti arheologi, ki lahko delajo zunaj sence zlorabe preteklosti v nacionalistične namene pod Tretjim rajhom". Neposredna reakcija nemških učenjakov v povojnem obdobju je bila, da so se distancirali od odkrito rasističnega značaja nacistične arheologije, in še posebej, da so kriminalizirali Kossino, ki so ga



Slika 1: Zemljevid, ki prikazuje domnevno 'germansko' ozemeljsko ekspanzijo v bronasti dobi. Leta 1945 jo je izdelal nemški arheolog Hans Reinerth, ki je delal za nacistično organizacijo Amt Rosenberg (po Arnold, 1990, 466).

¹ Izraz 'nova arheologija' se nanaša na začetno obdobje procesualne arheologije, povezano še posebej z Lewisom Binfordom (1962, 1965, 1972), četudi po mnenju nekaterih sem sodijo tudi Clarke (1978 [1968]), Renfrew (1972) in avtorji prispevkov v Binford in Binford (1968). Za kritične poglede na novo arheologijo glej med drugim Hodder (1982b, 1986) in Shanks in Tilley (1992 [1987]).

predstavljali kot "zli um v ozadju vsakršnega šovinističnega in fašističnega izkoriščanja arheologije" (Härke, 1995, 54). To je bilo prikladno stališče za tiste nemške arheologe, ki so bili v nacistični Nemčiji pasivni opazovalci, toda obsojanje Kossine kot glavnega krivca v nacionalistični zlorabi arheologije pod Tretjim rajhom je bilo tudi prevladujoči odgovor drugih evropskih arheologov. Odkrito etnične interpretacije so zavračali zaradi tradicionalnega 'enačenja' etničnih skupin z rasami. Predvsem nemški arheologi so se umaknili v deskriptivni, empirični pristop in so le poredko omenjali ljudstva, kot so 'Germani' ali 'Indoevropejci' (Härke, 1995, 56; Veit, 1989, 42). Še več, neposredno genealoško metodo, s katero so zgodovinsko dokumentiranim skupinam sledili nazaj v prazgodovino in ki jo je zagovarjal Kossina, so v pretežni meri opustili. Pa vendar so nemški arheologi navkljub spremembam še naprej uporabljali temeljno etnično paradigmo in razvrščali materialno kulturo v skupine, poznane pod imenom arheološke kulture, ki so jih implicitno razumeli kot produkt različnih skupin ljudi. Kot je poudaril Veit (1989, 42), je "izraz *arheološka kultura* ... postal ideološko skorajda neobremenjeni nadomestek za izraz *etnična enota*", toda ta izraz še vedno predpostavlja, da morajo za takšnimi skupki arheološkega gradiva tičati ljudstva.

Drugod po Evropi in na drugih koncih sveta je nemška arheološka metodologija obdržala vpliv vse do osemdesetih let dvajsetega stoletja, bodisi neposredno, denimo v Namibiji (glej Kinahan, 1995) in Argentini (glej Politis, 1995), bodisi posredno, s svojo vplivno vlogo v razvoju kulturnozgodovinske arheologije nasploh. Kulturno zgodovino je mogoče označiti kot empirično pridobivanje, opisovanje in razvrščanje materialnih ostalin znotraj prostorskega in časovnega okvira, sestavljenega iz enot, ki jih običajno imenujemo 'kulture' in jih često pojmujejo kot produkt različnih družbenih entitet v preteklosti. Kljub variacijam med raznimi regionalnimi in nacionalnimi tradicijami je bila kulturnozgodovinska arheologija prevladujoča arheološka paradigma v večjem delu dvajsetega stoletja v Evropi in drugod po svetu (glej Graves-Brown *et al.*, 1996; Hodder, 1991b; Ucko, 1995b). Najsi že izrecno govori o nekdanjih ljudstvih ali etničnih skupinah ali ne, je torej *ista* temeljna paradigma, ki je bila uporabljena v nacistični Nemčiji, oblikovala tudi osnovni okvir za arheološko raziskovanje širom po svetu.

Slavljeni pobeg arheologije pred omejitvami deskriptivne, empirične kulturne zgodovine pogosto povezujejo z 'novo arheologijo' šestdesetih in sedemdesetih let dvajsetega stoletja (glej Willey in Sabloff, 1974, 183–189; Renfrew in Bahn 1991, 34–35).¹ Na novo arheologijo, ki je bila predvsem anglo-ameriški dosežek, je vplivala socialna antropologija in njena posledica je bila rekonceptualizacija kulture kot delujočega sistema v nasprotju s starejšim pojmovanjem kulture kot homogenega normativnega okvira določene skupine ljudi. Analiza je bila – in je v številnih primerih še danes – usmerjena v raziskovanje družbenih procesov in izdelavo posplošujočih

pojasnitvenih modelov, ki črpajo iz antropologije, kulturne ekologije in neoevolucionistične teorije. Nekateri komentatorji so trdili (npr. Hodder, 1991b, 6), da je bil poglobitni prispevek procesualne arheologije analiza ekonomskih in subsistenčnih strategij, sistemov menjave in družbene organizacije. V tem diskurzu je bilo le malo prostora za probleme nacionalizma, etnosa in multikulturalizma. Ko so zavrnili enačenje arheoloških kultur z etničnimi skupinami, procesualni arheologi v splošnem etnosa niso pojmovali kot pomembno žarišče arheološkega raziskovanja; razumljen je bil zgolj kot produkt zastarele in preživete arheološke paradigme (Olsen in Kobylinski 1991, 10). Še več, navkljub kritičnim nameram nekaterih zgodnjih predstavnikov (Wobst, 1989, 137–138) je bila procesualna arheologija – in v precejšnji meri še vedno je – trdno zasidrana v znanstvenem pojmovanju objektivnosti (npr. Binford, 1983). Kot rezultat tega je bila nacionalistična uporaba arheologije še naprej pojmovana kot z vedo samo nepovezan, zunanji politični vpliv, ki vodi v izkrivljanje znanstvenega raziskovanja.

Zanimanje za družbenopolitične teme v zadnjem času, vključno s ponovno vzbujenim zanimanjem za etnos in multikulturalizem, tako zagovorniki kot nasprotniki tesno povezujejo s postprocesualno arheologijo. Vendar postprocesualizem sam po sebi predstavlja vrsto heterogenih pristopov in ukvarjanje z družbenopolitičnimi vidiki arheologije nikakor ni omejeno le na arheologe, katerih delo bi lahko vključili v to kategorijo. V resnici je Svetovni arheološki kongres, eden glavnih forumov za razpravljanje o etnosu, nacionalizmu in o nasprotujočih si pogledih na preteklost in rabah preteklosti, združil vrsto ljudi, ki zastopajo različna ozadja, interese in teoretske nazore (glej Ucko, 1987). Zatorej lahko rečemo, da je postprocesualna arheologija kot gibanje znotraj vede deloma vzpostavila kontekst in prinesla pomembne kritične nazore za raziskavo narave arheologije kot sodobne prakse, vpletene v konstrukcijo kulturne identitete. Kakorkoli, tudi širša družbena in ideološka gibanja in različne skupine, povezane z njimi, so dali prispevek k upoštevanju teh vprašanj (glej Moser, 1995; Layton, 1989b; Ucko, 1983a, 1983b, 1987). Takšni vplivi so primer kompleksnih in rekurzivnih razmerij med arheologijo kot specifično prakso, ki se ukvarja s preteklostjo, in širšo družbo.

V kontekstu kritičnega razmisleka o naravi vede je bilo raziskovanje zelo plodno, to je razvidno iz konferenc, simpozijev in publikacij, posvečenih družbenopolitičnim vidikom arheologije nasploh² in še posebej vprašanju, na kakšen način arheologija sodeluje v konstrukciji kulturne identitete.³ Trigger (1984, 358) je identificiral 'nacionalistično arheologijo' kot specifičen tip arheologije, ko je trdil, da je "večina arheoloških tradicij po usmeritvi verjetno nacionalističnih". Še več, opravljene so bile številne študije primerov, ki kažejo, da je raba arheologije v konstrukciji in legitimaciji nacionalnih identitet in ozemeljskih zahtev mnogo bolj

² V osemdesetih in devetdesetih letih dvajsetega stoletja je bilo objavljeno precejšnje število študij, posvečenih arheologiji kot sodobni praksi in njenim družbenim in političnim kontekstom; glej med drugim Kristiansen (1992), Shanks in Tilley (1992 [1987]), Trigger (1984, 1989), Ucko (1983b, 1987) in prispevke v Gathercole in Lowenthal (1990), Pinsky in Wylie (1989), Stone in MacKenzie (1990), Ucko (1995a).

³ Za splošne diskusije o vlogi arheologije v konstrukciji skupnosti s kolektivnim spominom glej med drugim Jones in Graves-Brown (1996), Kristiansen (1992), Layton (1989b), Rowlands (1994), Trigger (1984), Ucko (1995b). Za podrobne študije primerov glej Arnold (1990), Dieller (1994), Fleury-Ilett (1996), Kohl (1993b), Murray (1993), Olsen (1986) in prispevke v Bond in Gilliam (1994), Díaz-Andreu in Champion (1996b), Graves-Brown et al. (1996), Kohl in Fawcett (1995b), Layton (1989a), Ucko (1995a).

Slika 2: Trije zemljevidi, ki prikazujejo domnevno ekspanzijo slovanskih ljudstev. Izdelal jih je poljski arheolog Konrad Jazdzewski kmalu po drugi svetovni vojni (po Kristiansen 1992, 17). Prvi zemljevid se nanaša na bronasto dobo, drugi na 'dobo preseljevanja ljudstev' (300–500 n. št.) in tretji na vikinški čas. Med temi zemljevidi in zemljevidom nemškega arheologa Hansa Reinertha (glej sliko 1) obstajajo očitne sorodnosti v načinu predstavitve, kljub dejstvu, da prikazujejo nasprotujoče si trditve o kulturni zgodovini regije, ki je danes del Poljske, in drugih predelov srednje Evrope.



razširjena, kot si navadno mislimo. Na Danskem so v devetnajstem stoletju prazgodovinski spomeniki, kot so grobne gomile in dolmeni, igrali močno vlogo v konstrukciji nacionalne, ruralne idile in arheologi, kot na primer Worsae, so se ob soočenju z nemško agresijo odkrito zavezali ponovni izgradnji nacionalne zavesti (Kristiansen, 1992, 19–21; Trigger 1984, 358). V odgovor na nemške ekspanzionistične zahteve, osnovane na arheoloških distribucijah, je poljski arheolog Konrad Jazdzewski leta 1949 objavil arheološki atlas Evrope, ki je prikazoval domnevno ekspanzijo slovanskih ljudstev v bronasti dobi prek velikega dela srednje in vzhodne Evrope (Kristiansen 1992, 18; glej tudi sliko 2). V Franciji je galsko upiranje rimskemu cesarstvu igralo osrednjo vlogo v konstrukciji francoske nacionalne zavesti. Naselje Bibracte in junaški lik Vercingetoriksa sta dobila poseben pomen v sodobni nacionalni državi, kar se odraža v precejšnji

finančni podpora in političnem pokroviteljstvu izkopavanj, ki v zadnjem času potekajo na najdišču Mont-Beuvray (glej Dietler, 1994, 584; Fleury-Ilett, 1996, 196, 204). V senci zgodovine angleškega kolonializma je ideja o etnično čisti keltski kulturi vse do začetka dvajsetega stoletja igrala temeljno vlogo v irskih mitih o nacionalnem izvoru; posledica tega je poudarjanje arheologije latenskega in starokrščanskega obdobja in zanemarjanje kasnejše anglo-normanske arheologije (glej Woodman, 1995, 285–286). Arheologija je igrala pomembno vlogo tudi v mlajših nacionalnih državah, na primer v legitimaciji sodobne izraelske države, kjer je bila vzpostavljena neposredna genealoška povezava s starodavnim izraelskim narodom, zaradi česar je v primerjavi s kasnejšimi obdobji arheološkim ostalinam železne dobe namenjene precej več pozornosti (glej Glock, 1994). Še več, najdišče Masada, ki naj bi bilo prizorišče junaškega masovnega samomora skupine židovskih upornikov proti rimskim zatiralcem, je postalo posebno pomemben simbol v izraelski nacionalni zavesti ter središče vojaških romanj in slovesnosti (glej Zerubavel, 1994).

Kakorkoli že, če je po eni strani očitno, da se arheologija in nacionalizem tesno prepletata v številnih različnih kontekstih, se je obenem izkazalo, da je arheologija vpletena tudi v konstrukcijo drugih, mnogo bolj kompleksnih kolektivnih identitet.⁴ Nacionalizem se pojavlja v različnih oblikah (glej Hutchinsen in Smith, 1994; Kapferer, 1989) in v zgodovinski in kulturni reprezentaciji posameznih nacionalnih tradicij lahko pride do precejšnjih sprememb. Še več, nacionalna država je le eno od številnih možnih žarišč skupinske identitete v sodobnem svetu in vodi prej v lokalne kot pa globalne konflikte – dejstvo, ki je bilo izpostavljeno leta 1995 na letni konferenci Združenja za preučevanje etnosa in nacionalizma v Londonu (Targett 1995, 9). Tako imenovani 'etnični preporod', pojav domorodnih gibanj četrtega sveta, razpad Sovjetske zveze in drugih držav nekdanjega vzhodnega bloka ter secesionistična gibanja v drugih delih sveta so nekatera od dogajanj, ki so nas primorala v spoznanje, da je realnost večine sodobnih držav pluralna in multikulturna, pa naj državna ideologija raznolike identitete priznava ali ne. Položaj še dodatno zapletajo nadnacionalne entitete, ki si lastijo kulturno identiteto svojih članov, kakor denimo Evropska zveza, in fundamentalistična verska gibanja, kakor denimo Islamska nacija. Ob tako raznolikih manifestacijah skupinske kulturne identitete so se mnogi raziskovalci nacionalizma in etnosa (npr. Clifford, 1988, 1992; Friedman, 1989; Gilroy, 1992; Hannerz, 1989; Marcus, 1989) odrekli idealu sveta, sestavljenega iz ločenih, razmeroma homogenih nacionalnih držav, češ da predstavlja bodisi neko že minulo obdobje bodisi modernistično utvaro. Namesto tega govorijo o postmodernem svetu, za katerega so značilne nasprotujoče si težnje k naraščajoči globalizaciji na eni strani in k drobljenju identitet, ki vodi v hibridnost, kreolizacijo in indigenizacijo

⁴ *Celo v novejših študijah je bila kompleksnost razmerja med arheološkim raziskovanjem in konstrukcijo raznolikih oblik identitete zanemarjena ali upoštevana zgolj mimogrede. Ta tendenca sicer lahko olajša podrobno analizo posameznih področij, kot je na primer vpliv struktur nacionalne države na institucionalizacijo arheologije (glej npr. prispevke v Díaz-Andreu in Champion, 1996b), vendar lahko vodi tudi v poenostavljanje problemov in v pretirano ukvarjanje s slabostmi ekstremnega nacionalizma za ceno preučevanja drugih oblik skupinske identitete, kakršne so manjšine in domorodne identitete (glej npr. prispevke v Kohl in Fawcett, 1995b).*

na drugi strani (glej Young, 1995, za kritiko tega trenda). Gre za podobo raznolikih, nestabilnih, nasprotujočih si konfiguracij kulturne identitete, ki se raztezajo od lokalnega do globalnega in so del raznoterih režimov moči (npr. Clifford, 1992, 101, 108).

Arheološke reprezentacije preteklosti so prepredene s takšnimi mnogoterimi in raznolikimi oblikami kulturne identitete, ki pogosto ne sovpadajo z državo. Poleg 'nacionalistične' arheologije je Trigger (1984) identificiral še dva tipa: 'kolonialistično', ki se nanaša na arheologijo držav, kjer so evropske velesile za precej dolgo dobo podvrgele domorodne populacije različnim oblikam institucionaliziranega gospostva, in 'imperialistično' ali 'arheologijo svetovne usmeritve', povezano z majhnim številom držav, kot sta Združeno kraljestvo in Združene države Amerike, ki so izvajale politično gospostvo nad velikim delom sveta. Primerov takšnih kolonialističnih in imperialističnih arheologij je veliko; omenimo naj le razne poskuse rodezijskega kolonialnega režima, da bi izgradnjo Velikega Zimbabveja pripisali alohtonim ljudstvom (Garlake, 1982; Hall, 1995, 32–42), ali arheološko zanikanje kakršnegakoli trajnega razmerja med danes živečimi avstralskimi domorodci in njihovo preteklostjo, ki je bila opredeljena kot 'prazgodovinska' in 'mrtva' (glej Ucko, 1983a, 1983b, 14).

Desetletje kasneje se pojavljajo trditve, da so bile Triggerjeve kategorije preveč površne in posplošene, da bi mogle ustrezno opisati mnogotere načine uporabe arheologije v konstrukciji identitet v različnih predelih sveta (npr. Ucko, 1995b, 9). Trigger (1984, 368) je sam priznal, da tipi arheologije, ki jih je opredelil, ne obsežejo vseh njenih pojavnih oblik, in opozoril, da ni jasno, ali kaže izraelsko arheologijo označiti za nacionalistično ali za kolonialistično, pa tudi ne, ali je bila nemška arheologija Kossinove šole nacionalistična ali imperialistična glede na ekspanzionistične cilje nacionalnega socializma. Kakorkoli že, te dvoumnosti kažejo, da takšne izključujoče kategorije morda niso najbolj uporabne za opredelitev arheologije neke regije in dežele. Tako na primer uporabe arheologije (npr. bronaste dobe in 'keltske' železne dobe) v konstrukciji ekskluzivne reprezentacije evropske kulturne dediščine in identitete v kontekstu Evropske zveze (glej Jones in Graves-Brown, 1996; Megaw in Megaw, 1996) ne moremo zlahka spraviti v nobeno od Triggerjevih kategorij. Kolonialni ali pokolonialni konteksti še dodatno osvetljujejo kompleksnost in dvoumnost razmerja med arheologijo in konstrukcijo posameznih kulturnih identitet. V številnih pokolonialnih kontekstih je bila zahodna znanstvena arheologija in še posebno kulturna zgodovina uporabljena za kulturno regeneracijo in izgradnjo naroda po podjarmljenju in dislokaciji, ki ju je povzročil kolonializem (npr. Mangi, 1989). A čeprav takšne poskuse, da bi izgradili enotno nacionalno identiteto, pogosto razumemo v pozitivnem pomenu kot legitimno vračanje moči predhodno podjarmljenim ljudstvom, pa je obenem razvidno,

da včasih vključujejo zatiranje etničnega pluralizma v novi državi in v nekaterih primerih celo trajno zanikanje obstoja domorodnih manjšin (glej Politis, 1995; Ucko, 1994). Še več, četudi je zahodna oblika arheologije morebiti igrala določeno vlogo v mobilizaciji osvobodilnih gibanj v severni Afriki (Mattingly, 1996, 57–59) in Indiji (Paddayya, 1995, 41), pa je obenem tudi sokriva za etnična in verska nasprotja, ki ogrožajo obstoj sodobnih držav, kot v muslimansko-hindujskem sporu glede najdišča Ayodhya v severni Indiji (glej Rao, 1994; Bernbeck in Pollock, 1996). Navsezadnje načini konceptualizacije preteklosti pri skupnostih četrtega sveta opozarjajo na možnost alternativnih pogledov na razmerje med preteklostjo in identiteto, ki niso nujno skladni z obstoječimi arheološkimi pristopi (glej Layton, 1989b). Kljub temu pa so ta ljudstva pogosto primorana prevzeti zahodne koncepcije kontinuiranega, kulturnozgodovinskega razvoja, da bi mogla legitimirati svoje zahteve do ozemlja in dediščine (glej Clifford, 1988, 336–343; Ucko, 1983b, 16, 18). Vprašanje, ali arheologi lahko identificirajo etnične skupine in njihovo kontinuiteto skozi čas na osnovi prepoznavnih stilov materialne kulture, dobi v takšnih kontekstih velikanski politični pomen.

Tako so denimo arheološki 'podatki' o kulturni kontinuiteti – v nasprotju z diskontinuiteto – lahko bistvenega pomena za ozemeljske zahteve domorodcev, za zagotovitev pravice dostopa do nekega kraja oziroma regije ali za odločitev o hrambi človeškega skeleta v muzeju, namesto da bi ga ponovno pokopali.

(Ucko, 1989, xiii)

Presečišče arheologije s sodobnimi kulturnimi identitetami je kompleksno, razsežno in često odkrito političnega značaja, kar danes priznava vse večje število arheologov. Toda vprašanje, kaj bi bilo potrebno storiti glede potencialnih problemov, ki iz tega izhajajo, ostaja vir sporov znotraj vede. Ključni problem arheologov, soočenih s konfliktnimi interpretacijami preteklosti, je vprašanje, kdaj in kako naj posredujejo med mnogoterimi in nasprotujočimi si interpretacijami. Ali morejo arheologi razlikovati med uravnovešenimi, objektivnimi in izkrivljenimi interpretacijami preteklosti? Ali pa so različne interpretacije le stvar rivalnih subjektivitet in je posredovanje med eno in drugo le stvar politične primernosti?

Takšna vprašanja se dotikajo temeljnih vprašanj o objektivnosti in mestu političnih in etičnih sodb v arheološki vedi. Razmerje med arheologijo in konstrukcijo sodobnih identitet, bodisi domorodnih bodisi etničnih bodisi nacionalnih, osvetljuje družbeno in politično kontingentno naravo arheološke vednosti. V luči tega spoznanja je bila trditev, da arheologija ponuja edini legitimni in avtoritativni pristop do preteklosti, postavljena pod vprašaj (npr. Ucko, 1989, xi) in pojavile so se zahteve po upoštevanju mnogoterih, raznolikih interpretacij preteklosti (npr. Shanks in Tilley, 1992 [1987], 245).

⁵ *Opozoriti velja, da dela številnih tako imenovanih 'postprocesualnih' arheologov ne ustrezajo Kohlvi (1993a) karikaturi. Postprocesualisti se ob ukvarjanju z abstraktnimi teoretskimi razpravami pogosto izrecno zanimajo za politične realnosti, na katere opozarja Kohl. V resnici se Kohl v kasnejšem delu, ko razpravlja o študijah razmerja med arheološkim raziskovanjem in njegovimi družbenopolitičnimi konteksti, tudi sam sklicuje na nekatera dela teh postprocesualnih arheologov (Kohl in Fawcett, 1995a, 15).*

Vendar pa so nekateri arheologi izredno kritični do tega stališča, saj v njem vidijo obliko skrajnega relativizma:

[R]aznolikost postane odgovornost, kot bi pokazal vsak pregled rasističnih in šovinističnih, nacionalističnih branj preteklosti. To je očitno in bi ne smelo ponovno postati predmet razprav, vendar kaže, da mnogi postprocesualisti v Angliji in v Združenih državah delujejo v utvari, da so takšne nevarne, nezaželene težnje že za nami in predstavljajo zgolj nesrečno epizodo v zgodovini vede. V resničnem svetu (npr. v jugovzhodni Aziji, na Kitajskem, v nekdanji Sovjetski zvezi, na srednjem Vzhodu, v kontinentalni Evropi) so takšna 'branja' še vedno razširjena in še vedno nevarna: zapis materialne kulture je vse prepogosto uporabljen za upravičenje nacionalističnih stremeljenj in ozemeljskih zahtev. V luči tega se zdi postprocesualna arheologija absurdno akademska.

(Kohl, 1993a, 15)⁵

Vendar kaže, da večina arheologov na takšne bojzani o možnosti relativističnega zdrsa v mnogotere, enakopravne poglede na preteklost odgovarja edinole z zahtevo po ortodoksnem nizu disciplinarnih meril za ugotavljanje veljavnosti nasprotujočih si interpretacij preteklosti na objektivni osnovi, neodvisno od političnih realitet sedanjosti (npr. Anthony, 1995; Kohl in Fawcett, 1995a; Yoffee in Sherratt, 1993; Trigger, 1995). Menijo, da prav kruta realnost nacionalističnih sporov arheologe zavezuje, da delujejo kot posredniki, ki lahko na osnovi podatkov razločijo, katere interpretacije preteklosti so 'objektivne', 'uravnovešene' in katere 'izkrivljene' ali 'neverjetne' (npr. Anthony, 1995, 83–88; Kohl in Fawcett, 1995a: 8; Kohl in Tsetskhladze, 1995, 168–169).

Takšno stališče ni novo in je podobno stališču nemških in drugih arheologov do uporabe preteklosti v politične namene v nacistični Nemčiji. Umik v empiricistično pozicijo, podkrepjeno z namišljeno objektivnostjo, je politične interese umestil med zunanje vplive, ki vodijo v izkrivljene interpretacije preteklosti, kar naj bi domnevno lahko razkrili na osnovi objektivne analize arheoloških podatkov. Arheologi bi se torej od takšnih interpretacij lahko distancirali ali "trdili, da so z 'resnico' manipulirali 'drugi' za lastne politične cilje" (Ucko, 1995b, 16). Kakorkoli, ker naj bi bili arheološki podatki sami po sebi nevtralni, bi arheologi lahko presojali nasprotujoče si interpretacije le na osnovi natančnosti opazovanja podatkov in glede na to, katere materialne ostaline so povezane z nekim nekdanjim 'ljudstvom' ali etnično skupino (glej Veit, 1989, 41). Kot je poudaril Härke (1995, 56), je bil ta umik v pozitivistično in empiricistično pozicijo še posebej ironičen zato, ker je natanko takšno stališče "sploh olajšalo nacistično zlorabo arheologije in ima še vedno lahko nezaželene politične posledice, čeprav naj bi bilo 'objektivno'".

V resnici so prav na osnovi sklicevanja na znanstveno objektivnost

posamezne subjektivne interpretacije preteklosti (tudi nacionalistične in fašistične) pogosto pridobile legitimacijsko moč (glej Shanks in Tilley, 1992 [1987], 258). To pa je v nasprotju s trditvijo, da bodo takšne subjektivne interpretacije v kontekstu novejših kritik objektivnosti pridobile več veljave (npr. Anthony, 1995, 85; O'Meara, 1995, 427–428).

Zamisel o dihotomiji med političnim vplivom in vrednostno neobremenjeno znanostjo še nadalje odmeva v dandanašnjih zahtevah po ponovni uveljavitvi ortodoksne znanstvene pozicije, ki naj bi se soočila s prikaznijo domnevnega ekstremnega relativizma. Ta dihotomija je deloma osnovana na nenehni arheološki naivnosti, povezani z neuspahom, da bi preučili temeljne, toda često implicitne predpostavke, ki so v ozadju vseh arheoloških interpretacij etnosa in posledično v ozadju uporabe arheologije v konstrukciji sodobnih kulturnih identitet. Vse dokler arheologi ne bomo raziskali, kako se lahko konvencionalna arheološka epistemologija stika z rasističnimi in nacionalističnimi ideologijami, še posebno prek identifikacije ločenih, monolitnih kulturnih entitet, vse dotlej ne bomo prepoznali cele vrste implicitnih vrednot in predpostavk (glej Shanks in Tilley, 1992 [1987], 46). Še več, kakršnokoli aktivno ukvarjanje z uporabo arheologije v konstrukciji sodobnih identitet mora vključevati ponoven pretres razmerja med materialno kulturo in etnosom (glej Ucko, 1989, xiii). Potrebo po tem jasno kažejo nekatera nasprotja, razvidna iz novejših raziskav na temo nacionalizma in politike arheologije (glej npr. prispevke v Kohl in Fawcett, 1995a). Kot primer naj navedemo, da Kohl in Tsetschladze (1995, 151) pričneta študijo o nacionalizmu in arheologiji na Kavkazu s trditvijo, da je identificiranje etničnih skupin na osnovi njihove materialne kulture težavno. Nato izjavita, da gruzinski arheologi niso bili "imuni na splošno razširjeno skušnjava, da bi identificirali prazgodovinske etnične skupine na osnovi njihovih materialnih ostalin", kar je vodilo v neprepričljive poskuse, "da bi identificirali etnos in jezikovne sorodnosti arheološko dokumentiranih kultur" (Kohl in Tsetschladze, 1995, 158–159). Toda dve strani kasneje ugotavljata, da imajo Gruzinci legitimno zgodovinsko pravico do svojega ozemlja na osnovi dejstva, da je bilo krščanstvo integralna sestavina njihove kulture in da "človek preprosto ne more ignorirati prelepih samostanskih kompleksov in cerkva z njihovimi gruzinskimi napisi" (Kohl in Tsetschladze, 1995, 161). Končno se torej zdi, da je 'uravnovešene', 'objektivne' in 'zanesljive' interpretacije nekdanjih etničnih skupin, ki jih je po njunem mnenju nujno napraviti, mogoče napraviti zgolj na natanko istih načelih interpretacije, ki so v ozadju 'neuravnovešenih' in 'izkrivljenih' reprezentacij nekaterih nacionalističnih arheologov!

Ambivalenca glede osnovnih interpretativnih metod in predpostavk, ki so konvencionalno v rabi, je očitno precejšnja. Toda želja, ohraniti ideal objektivne in empiricistične arheologije, preprečuje kritičen in teoretsko podprt pretres teh metod in predpostavk.

Ironično je, da žaljive kritike 'postprocesualnega sholasticizma' (npr. Kohl, 1993a, 16) pogosto odklanjajo prav tiste raziskave materialne kulture in oblikovanja družbenih in kulturnih identitet (prim. Hodder, 1982a; Shanks in Tilley, 1992 [1987], 172–240), ki bodo morebiti arheologom ponudile trdnejšo osnovo za obravnavo nacionalističnih rekonstrukcij preteklosti.

V obravnavi kulturne identitete v arheologiji zeva vrzel. Po eni strani je bila identifikacija *nekdanjih* etničnih skupin ali kultur glavna skrb v empiricističnem okviru tradicionalne arheologije. Po drugi strani so se novejšje kritične študije osredotočile na vprašanje, kako je arheološka vednost *danes* uporabljena v konstrukciji identitet. Ne eni ne drugi pa se povečini niso ukvarjali s formulacijo novih teoretskih okvirov za interpretacijo etnosa v preteklosti. Opravljenih je bilo zelo malo eksplicitnih analiz narave etnosa in razmerja med materialno kulturo in etnično identiteto (med izjemami so Dolukhanov, 1994; Hodder, 1982a; Olsen in Kobylinski, 1991; Shennan, 1989). V nasprotju s tem je v humanističnih vedah vse od konca šestdesetih let dvajsetega stoletja opazen velik porast raziskovanja in teoretskih razprav o etnosu, kar je prineslo številne pomembne spremembe v našem razumevanju družbenokulturne diferenciacije. Arheologi so ta razvoj doslej v veliki meri ignorirali in mnogi 'arheološke kulture', opredeljene na osnovi ponavljajočih se značilnih povezav v materialni kulturi, še naprej neposredno enačijo z nekdanjimi etničnimi skupinami.

Cilj te knjige je kritična sinteza vrste novejših teorij etnosa v humanističnih vedah in priprava teoretskega okvira za interpretacijo etnosa v arheologiji. Uporabljeni pristop upošteva, kako se koncepti in pomeni, ki dajejo okvir našemu današnjemu razumevanju preteklosti, in predmeti arheološke raziskave povezujejo in kako drug drugega konstituirajo (glej Shanks in Tilley, 1992 [1987], 256–257; McGuire, 1992, 217–218). Takšna dialektika med preteklostjo in sedanjostjo pomeni, da je nujno potrebno raziskati, kako na predpostavke in koncepte, uporabljene v arheološki analizi, vplivajo diskurzi o identiteti v sedanjosti (glej Jones, 1996). Kako in na kakšne načine so koncepti in okviri, ki so uporabljeni v identifikaciji nekdanjih etničnih skupin, družbeno in zgodovinsko konstituirani sami v sebi? Če pri delu izhajamo iz takšne kritične historizacije sedanjih diskurzov o identiteti, lahko raziščemo procese, ki so vpleteni v konstrukcijo etnosa, in razmerje med etnosom in kulturo ter tako razvijemo primerjalni teoretski okvir. Argument, ki ga razvijem, nasprotuje zamisli, da etnos konstituira osnovno, temeljno bit ali značaj skupine ljudi, ki se v času ohranja in mu lahko sledimo nazaj vse do enkratnega izvora. Namesto tega trdim, da je etnična identiteta osnovana na premičnih, situacijskih, subjektivnih identifikacijah sebe in drugih, ki so vkoreninjene v stalnih vsakdanjih praksah in zgodovinskem izkustvu, a so tudi podvržene spremembam in diskontinuiteti. (...) Takšna teoretsko podprta analiza dinamične in

zgodovinsko kontingentne narave etnične identitete nekdanj *in* danes omogoča, da sodobne trditve o trajnem in neodtujljivem statusu identitete in ozemeljskih asociacij podvržemo kritičnemu pretresu.

Prevedla Katarina Predovnik

LITERATURA

- ANTHONY, D. W. 1995, *Nazi and eco-feminist prehistories: ideology and empiricism in Indo-European archaeology*. – V: P. L. KOHL in C. FAWCETT (ur.), *Nationalism, Politics and the Practice of Archaeology*, London: Routledge, str. 82–96.
- ARNOLD, B. 1990, *The past as propaganda: totalitarian archaeology in Nazi Germany*. – *Antiquity* 64, str. 464–478.
- BERNBECK, R., in POLLOCK, S. 1996, *Ayodha, archaeology and identity*. – *Current Anthropology* 37, str. 138–142.
- BINFORD, L. R. 1962, *Archaeology as anthropology*. – *American Antiquity* 28, str. 217–225.
- BINFORD, L. R. 1965, *Archaeological systematics and the study of culture process*. – *American Antiquity* 31, str. 203–210.
- BINFORD, L. R. 1972, *An Archaeological Perspective*, New York: Seminar Press.
- BINFORD, L. R. 1983, *In Pursuit of the Past*, London: Thames & Hudson.
- BINFORD, S. R., in BINFORD, L. R. 1968, *New Perspectives in Archaeology*, New York: Aldine.
- BOND, G. C., in GILLIAM, A. (ur.) 1994, *Social Construction of the Past: Representation as Power*, London: Routledge.
- CLARKE, D. 1978 [1968], *Analytical Archaeology*, London: Methuen.
- CLIFFORD, J. 1988, *The Predicament of Culture*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- CLIFFORD, J. 1992, *Travelling cultures*. – V: L. GROSSBERG, C. NELSON in P. A. TREICHLER (ur.), *Cultural Studies*, London: Routledge, str. 96–116.
- DÍAZ-ANDREU, M., in CHAMPION, T. C. (ur.) 1996b, *Nationalism and Archaeology in Europe*, London: University College London Press.
- DIETLER, M. 1994, *“Our ancestors the Gauls”: archaeology, ethnic nationalism, and the manipulation of Celtic identity in modern Europe*. – *American Anthropologist* 96, str. 584–605.
- DOLUKHANOV, P. 1994, *Environment and Ethnicity in the Ancient Middle East*, Aldershot: Avebury Press.
- FLEURY-ILETT, B. 1996, *The identity of France: archetypes in Iron Age studies*. – V: P. GRAVES-BROWN, S. JONES in C. GAMBLE (ur.), *Cultural Identity and Archaeology: The Construction of European Communities*, London: Routledge, str. 196–208.
- FRIEDMAN, J. 1989, *Culture, identity and world process*. – V: D. MILLER, M. ROWLANDS in TILLEY (ur.), *Domination and Resistance*, London: Unwin Hyman (Routledge 1995), str. 246–260.
- GARLAKE, P. 1982, *Prehistory and ideology in Zimbabwe*. – *Africa* 52, str. 1–19.
- GATHERCOLE, P., in LOWENTHAL, D. (ur.) 1990, *The Politics of the Past*, London: Unwin Hyman (Routledge 1994).
- GILROY, P. 1992, *Cultural studies and ethnic absolutism*. – V: L. GROSSBERG, C. NELSON in P. A. TREICHLER (ur.), *Cultural Studies*, London: Routledge, str. 187–198.
- GLOCK, A. 1994, *Archaeology as cultural survival: the future of the Palestinian past*. – *Journal of Palestine Studies* 23, str. 70–84.
- GRAVES-BROWN, P., JONES, S. in GAMBLE, C. (ur.) 1996, *Cultural Identity and Archaeology: The Construction of European Communities*, London: Routledge.

- HALL, M. 1995, *Great Zimbabwe and the lost city*. – V: P. J. UCKO (ur.), *Theory in Archaeology: A World Perspective*, London: Routledge, str. 28–45.
- HANNERZ, U. 1989, *Culture between center and periphery: toward a macroanthropology*. – *Ethnos* 54, str. 200–216.
- HÄRKE, H. 1991, *All quiet on the western front? Paradigms, methods and approaches in West German archaeology*. – V: I. HODDER (ur.), *Archaeological Theory in Europe*, London: Routledge, str. 187–222.
- HÄRKE, H. 1995, “*The Hun is a methodical chap*.” *Reflections on the German tradition of pre- and proto-history*. – V: J. P. UCKO (ur.), *Theory in Archaeology: A World Perspective*, London: Routledge, str. 46–60.
- HODDER, I. 1982a, *Symbols in Action*, Cambridge: Cambridge University Press.
- HODDER, I. 1982b, *Theoretical archaeology: a reactionary view*. – V: I. HODDER (ur.), *Symbolic and Structural Archaeology*, Cambridge: Cambridge University Press, str. 1–16.
- HODDER, I. 1986, *Reading the Past: Current Approaches to Interpretation in Archaeology*, Cambridge: Cambridge University Press.
- HODDER, I. 1991a, *Preface*. – V: I. HODDER (ur.), *Archaeological Theory in Europe*, London: Routledge, str. vii–xi.
- HODDER, I. 1991b, *Archaeological theory in contemporary European societies: the emergence of competing traditions*. – V: I. HODDER (ur.), *Archaeological Theory in Europe*, London: Routledge, str. 1–24.
- HUTCHINSEN, J., in SMITH, A. D. (ur.) 1994, *Nationalism*, Oxford: Oxford University Press.
- JONES, S. 1996, *Discourses of identity in the interpretation of the past*. – V: P. GRAVES-BROWN, S. JONES in C. GAMBLE (ur.), *Cultural Identity and Archaeology: The Construction of European Communities*, London: Routledge, str. 62–80.
- JONES, S., in GRAVES-BROWN, P. 1996, *Introduction: archaeology and cultural identity in Europe*. – V: P. GRAVES-BROWN, S. JONES in C. GAMBLE (ur.), *Cultural Identity and Archaeology: The Construction of European Communities*, London: Routledge, str. 1–24.
- KAPFERER, B. 1989, *Nationalist ideology and a comparative anthropology*. – *Ethnos* 54, str. 161–199.
- KINAHAN, J. 1995, *Theory, practice and criticism in the history of Namibian archaeology*. – V: P. J. UCKO (ur.), *Theory in Archaeology: A World Perspective*, London: Routledge, str. 76–95.
- KOHL, P. L. 1993a, *Limits to a post-processual archaeology*. – V: N. YOFFEE in A. SHERRATT (ur.), *Archaeological Theory: Who Sets the Agenda?*, Cambridge: Cambridge University Press, str. 13–19.
- KOHL, P. L. 1993b, *Nationalism, politics, and the practice of archaeology in Soviet Transcaucasia*. – *Journal of European Archaeology* 1(2), str. 181–188.
- KOHL, P. L., in FAWCETT, C. 1995a, *Introduction. Archaeology in the service of the state: theoretical considerations*. – V: P. L. KOHL in C. FAWCETT (ur.), *Nationalism, Politics and the Practice of Archaeology*, London: Routledge, str. 3–18.
- KOHL, P. L. in FAWCETT, C. (ur.) 1995b, *Nationalism, Politics and the Practice of Archaeology*, London: Routledge.
- KOHL, P. L., in TSETSKHLADZE, G. R. 1995, *Nationalism, politics and the practice of archaeology in the Caucasus*. – V: P. L. KOHL in C. FAWCETT (ur.), *Nationalism, Politics and the Practice of Archaeology*, London: Routledge, str. 149–174.
- KOSSAK, G. 1992, *Prehistoric archaeology in Germany: its history and current situation*. – *Norwegian Archaeological Review* 25, 73–109.
- KOSSINA, G. 1921 *§1914C*, *Die deutsche Vorgeschichte: eine hervorragend nationale Wissenschaft*, *Mannus-Bibliothek* 9.
- KRISTIANSEN, K. 1992, *The strength of the past and its great might: an essay on the use of the past*. – *Journal of European Archaeology* 1, str. 3–33.
- LAYTON, R. (ur.) 1989a, *Conflict in the Archaeology of Living Traditions*, London: Unwin Hyman (Routledge 1994).

- LAYTON, R. 1989b, *Introduction: conflict in the archaeology of living traditions*. – V: R. LAYTON (ur.), *Conflict in the Archaeology of Living Traditions*, London: Unwin Hyman (Routledge 1994), str. 1–31.
- MANGI, J. 1989, *The role of archaeology in nation building*. – V: R. LAYTON (ur.), *Conflict in the Archaeology of Living Traditions*, London: Unwin Hyman (Routledge 1994), str. 217–227.
- MARCUS, C. 1989, *A prolegomena to contemporary cosmopolitan conversations on conference occasions such as the present one, entitled Representations of otherness: cultural hermeneutics, east and west*. – Criticism, Heresy and Interpretation 2, str. 23–35.
- MATTINGLY, D. J. 1996, *From one colonialism to another: imperialism and the Magreb*. – V: J. WEBSTER in N. COOPER (ur.), *Roman Imperialism: Post-colonial Perspectives*, Leicester: School of Archaeological Studies, University of Leicester, str. 49–69.
- MCCANN, W. J. 1990, “Volk und Germanentum”: *the presentation of the past in Nazi Germany*. – V: P. GATHERCOLE in D. LOWENTHAL (ur.), *The Politics of the Past*, London: Unwin Hyman (Routledge 1994), str. 74–88.
- McGUIRE, R. H. 1992, *The study of ethnicity in historical archaeology*. – Journal of Anthropological Archaeology 1, str. 159–178.
- MEGAW, J. V. S., in MEGAW, M. R. 1996, *Ancient Celts and modern ethnicity*. – Antiquity 70, str. 175–181.
- MOSEY, S. 1995, *The “Aboriginalization” of Australian archaeology: the contribution of the Australian Institute of Aboriginal Studies to the indigenous transformation of the discipline*. – V: P. J. UCKO (ur.), *Theory in Archaeology: A World Perspective*, London: Routledge, str. 150–177.
- MURRAY, T. 1993, *Communication and the importance of disciplinary communities: who owns the past?* – V: N. YOFFEE in A. SHERRATT (ur.), *Archaeological Theory: Who Sets the Agenda?*, Cambridge: Cambridge University Press, str. 105–116.
- O’MEARA, J. T. 1995, *Comment on “Objectivity and Militancy: a Debate”*. – Current Anthropology 36(3), str. 427–428.
- OLIVIER, L., in COUDART, A. 1995, *French tradition and the central place of history in the human sciences: preamble to a dialogue between Robinson Crusoe and his Man Friday*. – V: J. P. UCKO (ur.), *Theory in Archaeology: A World Perspective*, London: Routledge, str. 363–381.
- OLSEN, B. 1986, *Norwegian archaeology and the people without (pre-)history: or how to create a myth of a uniform past*. – Archaeological Review from Cambridge 5, str. 25–42.
- OLSEN, B., in KOBYLINSKI, Z. 1991, *Ethnicity in anthropological and archaeological research: a Norwegian-Polish perspective*. – Archaeologia Polona 29, str. 5–27.
- PADDAYYA, K. 1995, *Theoretical perspectives in Indian archaeology: an historical overview*. – V: P. J. UCKO (ur.), *Theory in Archaeology: A World Perspective*, London: Routledge, str. 110–149.
- PINSKY, V., in WYLIE, A. (ur.) 1989, *Critical Traditions in Contemporary Archaeology: Essays in the Philosophy, History and Socio-politics of Archaeology*, Cambridge: Cambridge University Press.
- POLITIS, G. 1995, *The socio-politics of the development of archaeology in Hispanic Latin America*. – V: P. J. UCKO (ur.), *Theory in Archaeology: A World Perspective*, London: Routledge, str. 197–235.
- RAO, N. 1994, *Interpreting silences: symbol and history in the case of Ram Janmabhoomi/Babri Masjid*. – V: G. C. BOND in A. GILLIAM (ur.), *Social Construction of the Past: Representation as Power*, London: Routledge, str. 154–164.
- RENFREW, C. 1972, *The Emergence of Civilisation: the Cyclades and the Aegean in the Third Millennium B.C.*, London: Methuen and Co.
- RENFREW, C., in BAHN, P. 1991, *Archaeology: Theories, Methods and Practice*, London: Thames & Hudson.
- ROWLANDS, M. J. 1994, *The politics of identity in archaeology*. – V: G. C. BOND

- in A. GILLIAM (ur.), *Social Construction of the Past: Representation as Power*, London: Routledge, str. 129–143.
- SHANKS, M., in TILLEY, C. 1992 [1987], *Re-constructing Archaeology: Theory and Practice*, London: Routledge.
- SHENNAN, S. J. 1989, *Introduction*. – V: S. J. SHENNAN (ur.), *Archaeological Approaches to Cultural Identity*, London: Unwin Hyman (Routledge 1994), str. 1–32.
- STONE, P. G., in MacKENZIE, R. (ur.) 1990, *The Excluded Past: Archaeology in Education*, London: Unwin Hyman (Routledge 1994).
- TARGETT, S. 1995, *Nationalism's healthy state*. – *Times Higher Education Supplement*, 27. marec, str. 9.
- TRIGGER, B. G. 1984, *Alternative archaeologies: nationalist, colonialist, imperialist*. – *Man* 19, str. 355–370.
- TRIGGER, B. G. 1989, *A History of Archaeological Thought*, Cambridge: Cambridge University Press.
- TRIGGER, B. G. 1995, *Romanticism, nationalism and archaeology*. – V: P. L. KOHL in C. FAWCETT (ur.), *Nationalism, Politics and the Practice of Archaeology*, London: Routledge, str. 263–279.
- UCKO, P. J. 1983a, *The politics of the indigenous minority*. – *Journal of Biosocial Science Supplement* 8, str. 25–40.
- UCKO, P. J. 1983b, *Australian academic archaeology. Aboriginal transformations of its aims and practices*. – *Australian Archaeology* 16, str. 11–26.
- UCKO, P. J. 1987, *Academic Freedom and Apartheid: The Story of the World Archaeological Congress*, London: Duckworth.
- UCKO, P. J. 1989, *Foreword*. – V: S. J. SHENNAN (ur.), *Archaeological Approaches to Cultural Identity*, London: Unwin Hyman (Routledge 1994), str. ix–xx.
- UCKO, P. J. 1994, *Museums and sites: cultures of the past within education – Zimbabwe some ten years on*. – V: P. G. STONE in B. L. MOLYNEUX (ur.), *The Presented Past: Heritage, Museums, Education*, London: Routledge, str. 237–282.
- UCKO, P. J. (ur.) 1995a, *Theory in Archaeology: A World Perspective*, London: Routledge.
- UCKO, P. J. 1995b, *Introduction: archaeological interpretation in a world context*. – V: UCKO, P. J. (ur.) 1995a, *Theory in Archaeology: A World Perspective*, London: Routledge, str. 1–27.
- VEIT, U. 1989, *Ethnic concepts in German prehistory: a case study on the relationship between cultural identity and objectivity*. – V: S. J. SHENNAN (ur.), *Archaeological Approaches to Cultural Identity*, London: Unwin Hyman (Routledge 1994), str. 35–56.
- WILLEY, G. R., in SABLOFF, J. A. 1974, *A History of American Archaeology*. London: Thames & Hudson.
- WITWJORRA, I. 1996, *German archaeology and its relation to nationalism and racism*. – V: M. DÍAZ-ANDREU in T. C. CHAMPION (ur.), *Nationalism and Archaeology in Europe*, London: University College London Press, str. 164–188.
- WOBST, M. 1989, *Commentary: a socio-politics of socio-politics in archaeology*. – V: V. PINSKY in A. WYLIE (ur.), *Critical Traditions in Contemporary Archaeology: Essays in the Philosophy, History and Socio-politics of Archaeology*, Cambridge: Cambridge University Press, str. 136–140.
- WOODMAN, P. 1995, *Who possesses Tara? Politics in archaeology in Ireland*. – V: J. P. UCKO (ur.), *Theory in Archaeology: A World Perspective*, London: Routledge, str. 278–297.
- YOFFEE, N., in SHERRATT, A. 1993, *Introduction: the sources of archaeological theory*. – V: N. YOFFEE in A. SHERRATT (ur.), *Archaeological Theory: Who Sets the Agenda?*, Cambridge: Cambridge University Press, str. 1–9.
- YOUNG, R. J. C. 1995, *Colonial Desire: Hybridity in Theory, Culture and Race*, London: Routledge.
- ZERUBAVEL, Y. 1994, *The death of memory and the memory of death: Masada and the Holocaust as historical metaphors*. – *Representations* 45, str. 72–100.